

[itobiad], 2022, 11 (2): 1173-1197

<p>Dini İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü- Bugünü ve Kırgız Gençlerinin, İnançlara Karşı Olan Tutumları</p> <p>Past-Present of Kyrgyz from Religious Beliefs and Attitudes of Kyrgyz Youth to Beliefs</p> <p>Video Link: https://youtu.be/iOnmv2GhNaI</p>	
<p>Sadık AMBER Dr. , Ph.D., Turkey sadik.amber@gmail.com ORCID: 0000-0001-9707-4740</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 21.03.2022
Kabul Tarihi / Accepted	: 27.06.2022
Yayın Tarihi / Published	: 28.06.2022
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Amber, S. (2022). Dini İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü-Bugünü ve Kırgız Gençlerinin İnançlara Karşı Olan Tutumları . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (2) , 1173-1197 . DOI: 10.15869/itobiad.1090954

Plagiarism/İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iThenticate.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Sadık AMBER).

Yayıncı / Published by: Mustafa Süleyman ÖZCAN

Dini İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü-Bugünü ve Kırgız Gençlerinin İnançlara Karşı Olan Tutumları*

Öz

En eski Türk boylarından biri de bağımsız bir devlet kurma imkânına ulaşmış, Kırgız Toplumudur. Genelde, Orta Asya Türk boylarının ve özelde ise Kırgız Toplumunun inançlarına dair süreçleri, İslamlaşma öncesi, İslamlaşma sonrası, Ruslar Dönemi ve 1991 bağımsızlık sonrası olmak üzere 4 ana devrede değerlendirilebilir. Kırgızlar, İslam öncesi Şamanizm'le irtibatlı, eski Türk dininin özünü oluşturan *Atalar Kültü*, *Gök Tanrı Kültü* ve *Yer-Su Kültürleri* 'ne inanıyorlardı. 8-13. asırlar arasında Türk boylarının çoğunluğu, Müslümanlaşma süreçlerini büyük oranda tamamlarken, Kırgızlarda bu durum, göçebe hayat tarzından ve başka sebeplerden dolayı 16-17. asra sarkmıştır. Kırgızlar, kısmen Çarlık döneminin ve büyük oranda da Sovyet idaresinin zulümlerine maruz kaldılar ve inanç hürriyetinden mahrum bırakıldılar. Bu zulümler arasında; *Ateizm* propagandasıyla Müslümanlara karşı, *dinsizleştirme* siyasetinin güdülmesi, camilerin *Ateizmi* yayan müzelere çevrilmesi, camilerin sürekli azaltılması, okullara *ateizm* derslerinin konulması, din adamlarının mallarının müsadere edilip, aileleriyle sürgüne gönderilmesi sayılabilir. Kırgızlar, 1991 bağımsızlık sonrasında, diğer alanlarda olduğu gibi, inanç hürriyeti sahasında da birçok kazanımlar elde etmiştir. Şu an, Kırgız Toplumunun geneli, laikliğe mütenasip olarak, devletin kanunları muvacehesinde, geleneksel *Maturidi-Hanefi* anlayışıyla yollarına devam etmektedir. Ancak, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin genelinde olduğu gibi, *misyonerlik* faaliyetleri ve *Selefi* akımların yönlendirmesiyle, gençlerin de içinde olduğu Kırgız Toplumunun, geleneksel din anlayışları darbe yemekte, bu da dini sahada birçok problemi doğurmaktadır. Kırgız gençleri de bu misyonerlik çalışmaları ve radikal dini akımların yıkıcı tesirinden etkilenirken, *seküler yaşam* 'da gençlerin moral değerler açısından istenilen şekilde yetişmesinde büyük bir handikap oluşturmaktadır. Çalışmada, Kırgız gençlerinin, dinle alakalı konulara son derece ilgi gösterdikleri ve doğru dini, doğru şekilde tahsil için gayret ettikleri ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Kırgız devleti de gençlerinin dini ihtiyaçlarını, dini kıstaslara ve bilimselliğe uygun olarak öğretmek durumundadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Dini Yapılar, Kırgızistan'da İslam, Misyonerler, Kırgız Gençleri.

Past-Present of Kyrgyz from Religious Beliefs and Attitudes of Kyrgyz Youth to Beliefs

Abstract

One of the oldest Turkish tribes, which had the opportunity to establish an independent state, is the Kyrgyz Society. In general, the processes of the Central Asian Turkish tribes and the Kyrgyz society in particular can be evaluated in 4 main periods: pre-Islamization,

*Bu makale, yazarın "İbn Haldun'un Din Sosyolojisinin Gelişmesindeki Rolü" adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir

post-Islamization, Russian Period and 1991 post-independence. The Kyrgyz believed in the Ancestors Cult, the Sky God Cult, and the Earth-Water Cults, which were related to pre-Islamic Shamanism and formed the core of the old Turkish religion. 8-13. while the majority of the Turkish tribes completed their Islamization process to a large extent between the centuries, this situation among the Kyrgyz people was 16-17. Century has passed. The Kyrgyz were partly subjected to the persecutions of the Tsarist period and largely by the Soviet administration, and were deprived of their freedom of belief. Among these atrocities; Following a policy of atheism against Muslims with atheist propaganda, turning mosques into museums that spread atheism, reducing mosques constantly, introducing atheism courses in schools, confiscating the property of clergy and exile with their families can be counted. After independence in 1991, the Kyrgyz achieved many gains in the field of freedom of belief, as in other fields. Currently, the Kyrgyz society in general continues on its way with the traditional Maturidi-Hanefi understanding, in line with the laws of the state, in accordance with secularism. However, as in the Central Asian Turkic Republics in general, the traditional religious understandings of the Kyrgyz society, including the youth, are hit by missionary activities and Salafist movements, and this creates many problems in the religious field. While Kyrgyz youth are also affected by these missionary works and the destructive effects of radical religious movements, it creates a great handicap in raising young people in the desired way in terms of moral values in secular life. In the study, it is revealed that Kyrgyz youth show great interest in matters related to religion and strive to learn the right religion in the right way. Therefore, the Kyrgyz state has to teach the religious needs of its youth in accordance with religious criteria and scientificity.

Keywords: Kyrgyzstan, Religious Structures, Islam in Kyrgyzstan, Missionaries, Kyrgyz Youth.

Giriş

Toplumun sosyal sistemine ve zihniyetine tesir eden en önemli unsurlardan birisi de dindir. Kırgız Toplumunu da bu dinin etkisinden her zaman, bazen düşük bazen de yüksek derecede etkilenmiştir (Osmanov & Asankanov, 2001, s. 512-513). Kırgız medeniyetini ve sosyal yaşantısını şekillendiren, mühim faktörlerden birisi olan bu din, İslam dinidir. Tarihi süreçte, genelde Müslüman Orta Asya halkları, özelde Kırgız toplumu, muhtelif yönetimlerin hükümlerinde, İslami talim-terbiye çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. Çarlık Döneminde bazı sıkıntılar yaşamış ve komünist bir rejime sahip Sovyetlerde de din *afyon* kabul edilerek horlanmış ve diğer din mensuplarıyla beraber Müslümanlar da ciddi baskılar altına alınmıştır (Yusubov, 2016, s. 120-121). 31 Ağustos 1991 senesinde, demokratik ve laik temellere dayalı, Kırgız Cumhuriyeti'nin inşasıyla Müslümanlar, inançlarının gereğini yerine getirebilme ve dinle ilgili mevzularda eğitim-öğretim görebilme fırsatını belli bir oranda elde etmişlerdir.

Kırgız toplumunun inanç silsilesini dört ana döneme ayırıp değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi, Kırgızların İslam dinine girmezden evvelki dönem; ikincisi, İslam dinini kabul etmeye başladıktan sonraki dönem; üçüncüsü, Rusların hâkimiyeti altında kurulan Çarlık ve Sovyetler Birliği'nin kontrolüne girdikten sonraki

dönem; dördüncü ve sonuncusu da 1991 yılında bağımsızlığını elde ettikten sonraki dönemdir.

Kırgızların dinî yönünü, Türklerin genel dinî yapısı içerisinde değerlendirmek gerekir. Türk boylarının içinden İslamlaşmadan önce, Musevilik, Budizm, Hıristiyanlık, Hinduizm ve Maniheizm gibi farklı inanç sistemlerine girdiklerine dair işaretler mevcuttur. Lakin bu inançların Kırgızlar tarafından güçlü şekilde kabul gördüklerine dair elimizde deliller mevcut değildir. İslam'ı kabul öncesinde, Kırgızlar diğer Türk boyları gibi eski Türklerin dinî inanışlarına maliktiler. Bu inanış şekli de Şaman inancıyla irtibatlandırılan, eski Türk dininin özünü teşkil eden, *Atalar Kültü*¹, *Gök Tanrı Kültü*² ve *Yer-Su Kültü*³ 'ne dayanan inanç şeklidir.

Türk Boyları, İslam dininin kendilerine ulaşmasıyla beraber, bu yeni dinde kendi inançlarına uygun olan bazı noktaların bulunması sebebiyle, İslam'ı kabullenmekte zorlanmadılar. Türk boylarının çoğunluğu, 8-13. asırlar arasında Müslümanlaşma vetirelerini, büyük oranda tamamlamışlardır. Ancak, Kırgız ve Kazaklar gibi göçebe Türk toplumlarının İslamlaşma vetiresi, bazı sebeplerden dolayı, sonraki asırlara sarkmıştır. Kırgızların nasıl, nerede ve ne zaman İslam'a girdiklerine dair kesin bir hüküm verebilmek mümkün değildir (Cihan, 2015, s. 230). Bununla beraber, Kırgız Toplumunun İslamlaşma sürecine dair, farklı görüşler bulunmaktadır. Kırgızların bir bölümünün, en azından Tanrı Dağlarında hayat sürenlerin, İslâm diniyle ilk kez karşılaşmaları, Türkistan'a İslâm ordularının ilk gelmeye başladığı, 8. asır olarak değerlendirilmektedir. Karahanlılar devrinde kitleler halinde İslâm'ı benimseyen Türk boyları içerisinde, muhtemelen Kırgızların da olabileceğinden söz edilmektedir. Kırgızların İslâm'ı tamamen içselleştirmeleri ise Hokand Hanlığı devrinde tahakkuk etmiştir (Akramova, 2006, s. 34-54).

Kırgızlar genel olarak, Sünniliğin Hanefi kolundan olan Müslümanlardan müteşekkildir (Levi & Sela, 2010, s. 870). İslam Dininin, ilk defa Orta Asya'ya, dolayısıyla da Kırgızlara ulaşması 7. ve 8. Asırlarda, İpekyolu güzergâhında yolculuk yapan Arap tacirler vasıtasıyla olmuştur (Kyrgyz Republic, 2021). Kırgızların bir kısmı, *İslam* dini isminde bir dinden, kısmen de olsa haberdardılar. Ancak, diğer yerleşik hayat yaşayan, Türk boylarından İslam'a girenler gibi, bu yeni dine hemen girememişlerdir. Erken dönemde İslam'a girmelerine mâni olan faktörler arasında, Kırgızların göçebe hayat tarzına sahip olmaları ve ekonomik zorluklar içerisinde hayat sürmeleri sayılabilir.

¹ **Atalar Kültü:** İnsanın neslinden geldiği şahıslara karşı doğal ve fitri olarak daima hürmet ve muhabbetin zaman zaman mübalağalı bir tarza dönmesi ve ecdadının vefatından sonra yaşadığına itikat edilmesi görüşünü oluşturmuştur. Ruhların hayat sürdüğüne inanılmakla beraber şeklinin bilinmemesi veya hatalı yorumlanması, evvela ölümlerin ruhundan korkmaya, sonraki süreçte de ölümlere tapınmaya sebebiyet vermiştir (Tümer, 2022, s. 42-43).

² **Gök Tanrı Kültü:** Eliade, arkaik topluluklarda Gök Tanrı İnancını, irtifanın kendi başına mukaddes kabul edildiği, birçok ulvi tanrının "Yukarıdaki", "Gökteki" veya mücerret "Gök" gibi isimlerle anıldığını beyan ederek tanıtmaktadır (Eliade, 1999, s. 549). Bu umumi ve geçerli tarif, Türk inanç tarihinin eski dönemlerinde "Gök Tengri" inancı olarak önümüze çıkıyor

³ **Yer-Su Kültü:** Bu anlayışa göre *Yer-Su* ruhları *Toprak Ana Ötüken*'e irtibatlı tabiat ruhlarıdır. Bu ruhlar bazı vakitler bir dağın, ağacın, kayanın, gölün, nehrin veya bütün bir beldenin ruhu olabilirler. Yer-Su'lara hürmet etmek gerekir. Ormanda hareketlere dikkat edilir; düşük sesle konuşulur, taş atılmaz, dallar kırılmaz. Bir fert sadece tabiat ruhlarının müsaadesiyle bir şey alabilir. Bu sebeple Türkler, bu ruhları uğurlu sayarlar ve Yer Su'lara teşekkürlerini sunarlar (Gököl, 2007, s. 31-42).

Kırgızların asıl olarak İslam'a girişlerinin tamamlanması, 17. asrın ortalarına denk gelmektedir. 19. asra ulaşıldığında Kırgızlar, dinine son derece bağlı Müslümanlar olarak, İslam'ın genel şartlarını yerine getirmeye başlamışlar, hatta bir kısmı da maddi ve fiziki güce sahip olma şartına bağlı olan, Hac ibadetini bile yapmaya gayret etmişlerdir (Akiner, 1986, s. 52).

Kırgız toplumunun 1876 yılında Hokand Hanlığı kontrolünden çıkıp, Çarlık Rusya'nın egemenliğine geçmesiyle Kırgızların hayatında yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreçte, Kırgızların değil, Çarlık Rusya'sının istekleri ön plana geçmiştir. Çarlık Rusya'sının koloni politikasının ayrı bir ehemmiyeti mevcuttur. Çünkü bu politika sonucu Kırgızlar ve diğer Türk boylarından yüzbinlerce insan esarete mahkûm olmuş, binlercesi katledilmiş, dinî ve sosyal açıdan köklü birçok değişikliğe maruz kalmışlardır (Saginbekov, 2007, s. 32).

1917 Ekim Bolşevik devrimiyle ortaya çıkan Sovyet rejimi, dinsizliği asıl kabul edip, inançları reddeden bir yol benimsemiştir (Kozukulov, 2005, s. 173). Sovyet döneminde, bir yaratıcının olmadığı fikrini kabul eden ateizm anlayışı kabul görmüştür. Bu anlayışın ana maksadı, öğrencileri bütün inançlardan koparıp, yeni bir anlayışla yetiştirmektir (Babinski, 1988, s. 239).

İstiklale kavuştuktan sonra, Kırgızistan'da kabul edilen ilk yasalardan olan ve 1991'in 16 Aralığında yürürlüğe giren "*İnanç Hürriyeti ve Dinî Yapılar*" yasasıyla beraber gerek yaygın ve gerekse de örgün eğitim müesseselerinde çok büyük gelişmeler olmuştur. İslam'a dair bazı hususlar, kültür dersleri arasına serpiştirilirken (Akramova, 2006, s. 46), İslam inancına sahip kişilerin, bütün dinî gereksinimlerini de yerine getirmek maksadıyla 1993'te (Müftiyat) *Kırgızistan Müslümanları Dinî İdaresi* oluşturulmuştur⁴. *Devlet Din İşleri Komisyonu'nun* 1996 senesinde kurulmasıyla, din-devlet işlerinde bir takım kanuni düzenlemeler yapılmış ve devletin dini, talim-terbiye siyaseti, yeni bir veçheye bürünmüştür. Bu arada, her şey arzu edilen şekilde gitmemiş ve birçok problem teşekkül etmiştir. Yeni çıkarılan kanunlarla, bazı problemler çözülebilmişse de hala çözüm bekleyen birçok problem mevcuttur. Kırgızistan'ın hürriyetine kavuşmasından bu tarafa, Kırgızistan'da, devlet-din bağlantılarını, dinî sistemleri, ders kitap ve programlarını ihtiva eden azımsanmayacak sayıda makale, kitap, yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmıştır. Lakin bu araştırmaların çoğu, devlet-din bağlantıları ve örgün eğitim sahasıyla alakalıdır. Neredeyse Kırgız toplumunun kahir ekseriyetini alakadar eden, cami hizmetlileri ve camilere dair akademik araştırmalar yapılamamıştır. Kırgızistan'da din eğitim ve öğretimi etkisini ve kalitesini gün geçtikçe artırmaktadır. Nitekim hürriyetine kavuştuğu 1991 de cami adedi 39 iken, 2018 senesi itibariyle bu adet 2830'e çıkmıştır⁵.

Kırgızların dinî yaşamı ve Müslümanlaşma vetiresiyle bağlantılı muhtelif kaynaklarda, değişik malumatlar bulunsa da Kırgızların sosyal hayatını oluşturan en mühim faktörlerden birisinin İslam olduğunda hiçbir tereddüt yoktur. Kırgızlar, değişik devletlerin kontrolü altında, tarih boyunca İslami tedrisatı sürdürmüşse de komünist

⁴ Bu müessese, ilk olarak Kadıyat şeklinde 1943'de oluşturulmuştu. Kırgızistan Müftiyatı / Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi", Erişim: 25 Ocak 2019, <https://muftiyat.kg>.

⁵Bu malumat, Devlet Din İşleri Komisyonundan alınmıştır. 24.10.2018.

olan Sovyetlerin idaresinde, din eğitim-öğretiminin yasaklanması ve unutturulmaya çalışılmasıyla bu imkândan mahrum bırakılmışlardır (Murzarayimov & Köylü, 2019, s. 50). Kırgızistan'da dinin mevcut durumu, dinî eğilimlerin dünya siyaseti ve uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisi yeterince araştırılmamıştır. Bu sahada araştırmalar yayınlanmış, ancak temel araştırmalar gözden kaçırılmıştır. Kırgızistan'da, devlet-din ilişkisine dair, İslam'ın dünyadaki mevcut durumuna ışık tutacak, aşırılığın sebepleri de dâhil olmak üzere, birçok konuyu aydınlatacak kâfi materyal bulunmamaktadır ve bu sebeple yapılması gereken birçok çalışmaya ihtiyaç vardır.

Kırgızistan'daki Kırgız toplumunun geleneksel dinî anlayışına uygun olmayan çeşitli dinî akımlar eğer kontrol edilip engellenemez ve özellikle de gençler yanlış yönlendirilirse, bu durumun genel sosyo-ekonomik durum üzerinde olumsuz bir etkisi olacaktır. Gençler ise bu bozuk yapılar karşı son derece savunmasız durumdadır. Devlet düzeyinde katı bir disiplin ve bilimsel analizler yapıp tedbir alınmazsa, dünyayı tehdit eden birçok terör sorununun, Kırgızistan'ın geleceğine de zarar vermeyeceğini hiç kimse garanti edemeyecektir.

Bu makalede, Kırgız Toplumunun bağımsızlık öncesi ve sonrasındaki süreçte dinî anlayışıyla, Bişkek'teki Kırgız gençlerinin dine bakışı ve dinî kuruluşların toplum üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmanın araştırma kümesini, Kırgızistan'daki 16-35 yaş arasındaki kişiler, örneklemini ise Bişkek'te yaşayan 16-35 yaş arasındaki 400 fert teşkil etmektedir. Çalışmanın merkezini, gençlerin İslam'a dair görüşlerini ortaya çıkarmak ve tahlil etmek oluşturmaktadır. Makaleden hedeflenen ana maksat, modern Kırgız toplumunun gençlerinin dinî tutum ve davranışlarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaca ulaşmak için şu yol takip edilmiştir:

- Geçiş döneminde farklı dinlerin Kırgız toplumu üzerindeki etkisini yansıtmak;
- Sosyolojik araştırmalarla gençlerin İslam'a ve diğer dinlere karşı tutumlarını ortaya koymak.

Çalışmanın ampirik temeli, nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemine dayanmaktadır. Bişkek'teki gençlerin sosyolojik durumu, araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bağımsızlık öncesi ve sonrası vetirede Kırgız toplumun dinî hayatını yansıtan kaynak ve materyallerden de faydalanılmıştır.

Kırgız Toplumunda Bağımsızlık Öncesindeki Süreçte Dinî Hayat

İslamlaşma Öncesi Kırgız Toplumunda Dinî Dayat

Kırgız toplumunun dinsel tarihini, Türklerin genel dinî tarihi içerisinde değerlendirmek gerekir. Türk boylarının İslamlaşmadan önce, Musevilik, Budizm, Hıristiyanlık, Hinduizm ve Maniheizm gibi dinleri kısmen de olsa kabul ettikleri bilinmektedir. Türk boylarının inanç geçmişine bakınca, gruplar halinde din değiştirmeleri, sadece İslam dinine girmeleri sürecinde gerçekleşmiştir. Türklerin, Gök tanrı dininden, İslam dinine kolay geçmelerinin sebepleri arasında, iki inançta da var olan, tek tanrı inancının çok önemli bir işlevi olmuştur. Kırgız toplumunun bir kısmının Nesturî Hıristiyanlığını, Manihaizm ve Budizmi benimsedikleri değerlendiriliyor. Lakin bu inançların Kırgızlar tarafından güçlü şekilde kabul gördüklerine dair deliller mevcut değildir (Polat, 2005, s. 25).

Kuzey bölgelerde ve Pamir gibi yüksek noktalarda yaşayan Kırgızlar, İslami talim-terbiyeden mahrum kalmışlardır. Güneydekiler ise bu mevzuda daha talihtir olmakla beraber, genel olarak göçebe olmaları sebebiyle İslam'ı tam kavrayamamışlar ve İslam öncesi süreçten bazı gelenekleri de sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Düğün ve cenaze gibi programlarda bu eski adetlerin günlük hayatta yaşanması daha fazla olmuştur. Kırgızların meskûn olduğu yerlerde dinî eğitim kurumları, ancak 19. asrın sonlarında hizmete başlayabilmiştir. Sebebi de Kırgızların yerleşik hayata, bu tarihlerde geçmeye başlamalarıdır (Cihan, 2015, s. 234).

Kırgızlar İslam'a girdikten sonra da İslam öncesinin bazı adetlerini devam ettirirler. Bunlar arasında; erkek olsun kadın olsun, perşembe günleri dokuz ateşin önünde, ateşin üstüne yağ akıtma ve önünde boyun eğerek saygı gösterme sayılabilir (Radlof, 1976, s. 202). Putperestlik devrinden beri süregelen yağı ateşe dökme ve önünde eğilme âdeti çok eski Kırgız evliliklerinde de göze çarpmaktadır. Gelin hanımın kayınpederinin çadırına ilk kez giriş törenine *omko kurguzy* (Ateşe girdirme) ismi verilmektedir. Kırgızlarda, eskiden gelin geldiğinde yağı ateş üzerine döküp, ateşin önünde başını eğdirerek *omko kurguzy* âdeti icra ediliyordu (Yüce & Dosbayeva, 2007, s. 17).

İslamlaşma Sonrasında Kırgız Toplumunda Dinî Dayat

Rus kaynakları, takriben 1850'de Kırgız toplumunu, Sünni Müslümanlar sınıfında değerlendirmiştir. Bu dönemdeki Kırgızların bir kısmı, genel olarak yüce bir gücün varlığına (Allah'a) ve Kur'an'a talep edilen şekilde inanıp, gerektiği gibi ibadet etmeye çalışırken; kalanları ise, eski putperestlik anlayışıyla İslam'ı birbirine karıştırarak yaşamaya gayret ediyorlardı (Landgell, 1885, s. 343-344). Joohn Wood, dağlık Pamir'deki Kırgızların 17. asrın başlarında Şamanizm'i bırakıp İslam'a girdiklerine işaretler ve yorumları yapmaktadır:

"Kırgızlar, her ne kadar İslam'ı kabul etseler de eski inançlarını tamamen terk etmiş değillerdi. Pamir muntkasındaki bu Kırgızlar, eski inançlarından miras kalan bazı adetlere sahip olsalar da yeni girdikleri İslam dinine sınırsız bir hürmet ile doluydular" (Wood, 1872, s. 224).

Dinî mevzularda, Kırgızlar, genel manada Müslüman olsa da bunların çok azı, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) haberdar olsa da sathi manada Müslümandılar; bunların ne namazdan ve ne de başka bir dinî vazifeden haberleri yoktu. Bunların hayatlarında, Şamanist akidenin eserleri görülebilmekteydi (Schuyler, 1877, s. 137-138).

1900'lü yıllara kadar, neredeyse Kırgızların adetlerini ve dinî inançlarını iyi bilen ve başkalarına öğreten, Kırgız din âlimleri yok gibidir. Bu durum, Kırgızların dinî hayatında sıkıntı teşkil etmiştir. Kırgızlar, Özbek, Uygur ve Kazan Tatarlarının âlimleriyle bu ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Kırgızların kendi hocalarını yetiştirememesi sebepleri arasında; bu mesleğin hor görülmesi, göçebe bir hayat sürmeleri, din işleriyle meşgul olmanın yerleşik halkın vazifesi olarak görülmemesi sayılabilir. Kırgızlarda medreseler ancak, 19. asrın ikinci yarısından itibaren yerleşik hayata geçmeleri sebebiyle, inşa edilmeye başlanabilmiştir. Kırgız topraklarında 1892'de, 7 medrese mevcuttu ve bunların 5'i güney bölgesinde, 2'si ise kuzey bölgesinde yer almaktaydı (Erşahin, 1999, s. 432).

Kırgızların başka Türk boylarına göre, geç bir dönemde İslam'a girdiği gözlemleniyor. Kırgız toplumu göçebe bir hayat sürmesi sebebiyle köklü bir İslami eğitim-öğretime ulaşamamış, diğer yandan Sovyetlerin toplumu dinden uzak tutma politikası sebebiyle de Kırgızistan'da İslam derinlemesine öğretilmemiş ve öğrenilememiştir. Bütün menfiliklere rağmen Kırgızlar, Sovyet döneminde gizli ve dikkatli bir şekilde, İslam'a ait pratikleri muhafazaya çalışmışlar, bağımsızlık sonrası yürürlüğe giren vicdan ve din hürriyetiyle de süratli bir dindarlaşma sürecine başlamışlardır (Murzarayimov & Köylü, 2019, s. 45).

Farklı noktalarda, göçebe ve dağınık bir vaziyette yaşayan Kırgızların, aynı vakit diliminde, yeni bir dine girmeleri beklenemez. Kırgızların İslam'a girme vakti, Kırgızların *Yenisey'*den İslam dininin cari olduğu güneye göçleriyle başlıyor. Bu yeni dinin ilk kabul vakti, Karahanlılar ve Çağataylar'ın saltanatına denk gelmektedir. Bu kabul, Kırgızların tamamını ihtiva etmemiş, bazı gruplar İslam'a sonraki süreçte giriyorlar. Farklı Kırgız Boyları, değişik coğrafyalarda, farklı seviyelerde; Karahanlılar devrinden başlayıp, Hokand hanlığına kadarki sürece kadar Müslümanlaşma faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Jusubaliev, 2007, s. 39).

1858 yılında yazdığı eserinde Atkinson; İrtiş muntıkasındaki Kırgızlar arasında, dinle meşgul olan mollaların dinin özünü tam olarak kavrayamamaları ve köklü bir eğitimden de mahrum kalmaları sebebiyle, sadece muska yazmak gibi bazı dinî hizmetleri yerine getirebildiklerini, buna karşılık ücret alarak, bunu bir geçim kaynağı haline getirdiklerini beyan etmektedir (Atkinson, 1858, s. 264).

Rus Hegemonyası Döneminde Kırgız Toplumundaki Dinî Hayat

Kırgızların Rus kontrolüne girmesiyle beraber Kırgız toplumunun dinî, siyasi, iktisadi, içtimai ve kültürel hayatında, birçok köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Kırgızların, Rusya hegemonyasındaki dinî hayatını, Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler dönemi olmak üzere iki dönemde ele alabiliriz. 1722 senesinde, Rus Çarı Büyük Petro, aşağıdaki şekilde ifadede bulunuyor (Basin, 1965, s. 45):

“Orta Asya'daki bütün toplulukların kilidi ve kapısı Kırgızların *ordalar'*ıdır (karargâh, ordu). Bundan dolayı, bu *ordalar*, Rusların kontrolüne geçirilmeli ki, bunlar vesilesiyle, başka Asya halklarıyla bağlantı sağlanabilsin ve Rusya'nın menfaatine münasip tedbirler alınabilsin.”

Bu ifadede Kırgızlara yönelik dinî ve sosyal birçok müdahalenin yapılacağına dair işaretler bulunuyor.

Çarlık Rusya'sı, Kırgız topraklarını egemenliği altına aldığı 19. asrın 2. yarısında, bölgeye tam olarak hâkim olabilmek için Rus göçmenleri getirdi ve Kırgızları arzularına uygun şekilde eğitim almaları adına onlara halk okulları açtı. İlk Rus Okulu, Karakol şehrinde 1874'te açılıyor. Bununla beraber Kırgızistan'da, 1880'li yılların ortalarından itibaren kiliselere ait okullar da açılıyor. Bu okullarının adedi, kısa vakitte 23'e ve öğrenci adedi de 1500'e ulaşmıştır. Bununla beraber aynı vakitlerde yerli gençlere Rusçayı öğretmek ve Rus kültürünü tanıtmak için, Rus-Tüzem mektepleri kurulmaya başlanıyor. Okulların

açılmasında hedef kitle sadece Kırgızlar değil, bunlar arasında Dungan ve Tatarlar da bulunuyor (Konnikova, 1983, s. 268-269).

1917'de Sovyetlerin kurulmasıyla birlikte toplumların dinî inançlarına dair ciddi kararlar alınıyor. 1918'de, Sovyet idaresi "Mektebi, kiliseden ve Kiliseyi devletten ayırma" kararını onar. Herhangi bir dine inanma veya inanmama hürriyeti 3 Şubat 1918 tarihli karar ile halka duyurulur. Bu yolla din adamları ve kilise, devletin desteğinden çıkarılmış ve din adamlarına mekteplerde dinî telkinde bulunmaya müteveccih yasaklar koyulur (Karpinskiy, 1947, s. 197). Bu durum Kırgızlara ve diğer Müslüman halkalara, geçici bir din hürriyeti sağlasa da durum, kısa bir müddet sonra sıkıntılı bir hale evrilir.

Kırgızistan'da 75 sene hüküm süren ateizm, üç devrede değerlendirilebilir. Birinci devre, 1917-1925 seneleri arasındaki süreçtir. Bu devre, toplumun dinden uzaklaştırılmaya çalışıldığı devredir. İkinci Devre, 1925-1936 senelerini kapsar. Bu devrenin hususiyeti ise dinle alakalı her şeyin yok edilmesidir. Bu süreçte toplumdaki zengin çiftçiler, entelektüeller ya katledilmiş ya da sürgünle cezalandırılıyor. Bu vaziyet de ateizmin hızlı yayılmasına olanak sağlıyor. Bu meyanda, 1924'te Arapça terkedilerek Latince 'ye, 1938'de Latince 'den Kiril alfabesine geçiş kararlaştırılır. Bu değişiklik, ateizm terbiyesi için yapılan en ciddi çabalar arasında yer alır. Üçüncü devre ise, 1937-1991 yılları arasında kapsayan devredir (Baydildev, 2013, s. 47).

Sovyet yönetimi, Müslüman Türklerin desteğini almak için, ilk dönemde bazı tavizler verir. Ama bu tavizlerin süresi çok kısadır. 1923'te yapılan kongrede, Komünist Parti, din aleyhine dair kararlar alır. Bu kararlar halka açıklanırken, düşmanlık oluşmaması için hassasiyet gösterilir. 1924 yılında, camilerin devamı için, 20 kişinin imzası ve camilerden vergi alınmasına dair şartlar getirilir. Sovyet idaresi, 1925'den itibaren her türlü inanca karşı sistematik bir ötekileştirme politikası başlatır. Onlar dinî inançları, doğruyu görmeye engel olarak görürler. 1928'den itibaren dine karşı şiddetli bir baskı başlar; dinin yok edilmesi için istihbarat başta olmak üzere, devletin bütün organları ve parti müesseseleri seferber kılınır. 1929-30 senelerinde din adamlarının birçoğu, sürgünle cezalandırılmak üzere, Ural ve Sibiry'a'daki toplama kamplarına gönderilir. Köy imamlarının mülkleri, haksız bir şekilde müsadere edilir ve aileleriyle birlikte sürgüne gönderilir. Ateizmle⁶ alakalı derneklerin adedi artarken, medreseler ve camiler, din aleyhine çalışmalar yapmak üzere müzelerle çevrilir ve cami sayıları süratle azalır. 2. Dünya Savaşıyla birlikte Sovyet yönetimi, Müslümanlara karşı müsamahakâr bir politika izlemeye başlar. Bu hoşgörünün arkasındaki amaç ise, Müslümanlara duyulan saygı değil, Rusların, maddi ve fiziki yardımlarını alabilme düşüncesidir. Bu meyanda 1941'de, Bakü, Ufa, Taşkent ve Dağıstan şehirlerinde, 4 farklı Müftülük kurulur. Bu yolla Müslümanlara sıcak mesajlar verilerek, onları yanlarına çekme ve dinî kontrol altında tutma siyaseti hedeflenir (Taşağal, ve diğerleri, 2013, s. 202).

1917 Ekim'de gerçekleşen Bolşevik Devrimiyle ortaya çıkan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği rejimi, dinsizliği asıl kabul edip, inançları reddeden bir yol

⁶ **Ateizm:** [İng. atheism; Fr. athéisme; Alm. atheismus]. Tanrıtanımazlık. Yunanca'da olumsuzluk ifade eden a önekiyle, Tanrı manasına gelen theosun terkibinden oluşan ve Tanrı'nın veya tanrıların mevcut olmadığına inancına dayanan felsefi bir anlayış. Tabiatı yarattığı, yasalarını koyduğu, bir şekilde tabiata müdahale ettiği düşünülen bir Yaratıcıyı ya da doğüstü bir varlığı kabul etmememe (Cevizci, 2005, s. 163).

benimsemiştir (Kozukulov, 2005, s. 179). Sovyet döneminde, bir yaratıcının olmadığı fikrini benimseyen ateizm anlayışı kabul görmüştür. Bu anlayışın ana maksadı, öğrencileri bütün inançlardan koparıp, Sovyetlerin kendi anlayışına uygun bir şekilde yetiştirmektir (Babinski, 1988).

Sovyet idaresi İslam dininin, adalet ve siyaset fikrini de da ihtiva etmesi sebebiyle, sadece dinsel unsurlardan ibaret bir din olarak görmemiş, rejime karşı bir tehdit kabul etmiş ve bu sebeple İslami anlayışa ve Müslümanlara yönelik sert politikalar tatbik eder (Hans, 1984, s. 78). Bu tarz politikaları takip eden Moskova'nın asıl hedefi ise, dinî müesseselerin tesirini tamamen yok etmek, sonraki aşamada ise, Müslümanların yaşamından İslam'ı tamamen çıkarmak olur (Ziyayev, 2007, s. 317). Netice itibariyle Müslümanları dinden tamamen uzaklaşmış kişiler yapmak, Sovyetler Birliği devletinin resmî ideolojisi haline gelir (Hayit, 2000). Bu çalışmalar neticesinde, eğitimle alakalı faaliyetlerinin kontrolü, devletin eline geçer.

Sovyetler döneminde, dine ait yazılı eserlerin yok edilmesi ve dinî tedrisatın suç görülmesi, Müslümanların hâletiruhiyesini perişan eder. Başka bir devlete gitmenin yasaklanması, hac vazifesinin ifasının men edilmesi gibi sebeplerle, Sovyet Müslümanlarıyla başka Müslüman toplumların irtibatı engellenmiş olur. Camilere kilit vurulması, İslami bayramlara ve oruç tutmaya izin verilmemesi gibi zulümler, Müslümanları bir araya toplayan ve dinî manada sosyalleştiren aktivitelerden mahrum eder.

Sovyetlerin gelmesiyle beraber Müslüman Türk boyları, bütün dinî faaliyetlerden uzaklaştırılınca, dinî açlıklarını gidermek için, gizli bir şekilde, önceden de büyük ihtiram gösterdikleri, evliya kabirlerini ziyaret edip, dua etmeye devam ederler. Bu ziyaretler esnasında adak kurbanlarını kestiler ve bir kısım ziyaretçiler kabirlerin yanında gecelediler. Bu yolla, dinî açıdan boş olan vicdanlarını nispeten teskin etme yoluna gitmişlerdir. Bununla beraber, bu tarz manevi programlar, onların İslam dininden tamamen uzaklaşmalarına da engel olur (Gunn, 2003, s. 390).

Sovyetler, kendi topraklarında yaşayanların, sosyalist fikirleri benimsemelerini ister, adeta halkı buna mecbur kılar. Müslümanların dinine müdahale eden idare, Tanrı tanımazlık ve dinsiz bir yaşamı kabule zorlar. Asıl amaç, her vatandaşının Tanrıya inanmaktan ve dinî ahlâktan mahrum, bir "Sovyet İnsanı" oluşturmaktan ibarettir. Bu maksat istikametinde, okul öncesi eğitimden Üniversiteye kadar dine dayanmayan, insan mahsulü ahlâk anlayışına dayalı bir eğitim usulü hayata geçirilir. Sovyetler devrinde, başta Müslüman ve Hıristiyanlar olmak üzere diğer din müntesipleri de dinî hayatlarını asgari düzeyde de olsun yaşayabilmek için, gizli ve dikkatli hareket etmeye son derece ehemmiyet gösterirler. Sovyet bireyleri, Ateist olmasına rağmen birçoğunun hayat biçiminde rejim korkusundan, dürüst, sade, devlete sadık, hakka ve hukuka dikkat eden fertler olduğu müşahede edilir. S.S.C.B. bütün bunlara rağmen neye göre bir sistem oluşturacağına dair bir karar veremez (Musahan, 2015, s. 231).

Çarlık devrinde işgale uğrayan Müslüman halkların, kendi inançlarını uygulamaları men edilir. Rus yöneticiler Müslümanların terakkisi için dinin lazım olmadığına Müslümanları inandırmak için büyük çaba sarf ederler. *Bolşevikler*'in topluma karşı uyguladığı baskı, kapitalist Batı'nın icraatından farklı gözüküyor. Bolşevikler ilk

olarak, Sovyet Müslümanlarının yaşadığı toprakları parçalarlar ve buralarda milliyetçilik duygularını kaşıyarak tefrika tohumlarını atarlar (Kafkasyalı, 2012, s. 38). İdarenin ifade ettiği gibi, Sovyet insanı, belli prensiplere sahip, dinî anlayış ve millilikten tecrit edilerek, Komünizm anlayışını hedef edinmiş, yüksek seviyeli ve Sovyet ideolojisini benimsemiş fertler olmasını ister. Sovyet yönetiminin genel ideolojik sistemi ve eğitim tarzı bu gibi maksatlara hizmeti şiar edinir.

Kırgızlar, İslâmiyet'i Müslüman Türkler içerisinde en son kabul eden halklardan biridir. Kırgız Toplumunun İslâm dinini kabul süreci, 16-17. asırlarda tamamlanabilir. İslâm'la geç tanışan Kırgızlar, İslâm'ı kâmil manada hazmedemedi, bilhassa Ruslar eliyle İslâm'dan uzaklaştırmak için fiziki ve psikolojik çok büyük zulümlere maruz kalırlar. Kırgızistan'da 1948-1975 seneleri içerisinde, İslâm aleyhine hazırlanan 69 kitap ve yüz binden fazla konferansın yapılması, buna delil olarak gösterilebilir. Kırgızlar, istiklallerini ilan eder etmez, her yerleşim birimine cami yapma projelerine giriştiler. Kırgızların neredeyse hepsine yakını Sünnî Müslümanlar olmakla beraber, aralarında, Ateistler, Hristiyanlar ve diğer inançlarla irtibatlı kişilere de tesadüf edilebilmektedir. Türk dünyasında, misyonerlerin en çok bulunduğu ülkelerden biri de Kırgızistan'dır. Ülkede, kontrolsüz bir inanç hürriyetinin olması, iktisadi açıdan istikrarı sağlayamaması ve siyasi istikrarsızlıkların olması, Batılı misyonerlerin pervasızca faaliyet yürütmelerine sebep teşkil eder (Türkoğlu, 2022, s. 62-64).

İslâm dininin, Kırgız kültürünü oluşturan ve sosyal hayatını dizayn eden en mühim faktörlerden birisi olduğunda şüphe yoktur. Tarih boyunca, Kırgız topraklarında muhtelif devletlerin kontrolünde, İslami talim ve terbiye çalışmaları hep devam edegelmiştir. Lakin ülkede bütün din ve din tedrisatı faaliyetleri, Komünist olan Sovyet rejiminin bu mıntıkaya gelmesiyle beraber yasaklanır (Yusubov, 2016).

Kırgızistan'da bağımsızlık öncesinde dine karşı olan bazı görüşler genel olarak varlığını sürdürse de, bazı dinî çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Ömüralıulu, 1994). Bu dönemde birçok Kırgız idareci ve münevver kişi, din lehine fikir serdetmeye başlamıştır. Dinin toplum hayatı için zaruri olduğu, alkol, uyuşturucu, rüşvet, hırsızlık, yolsuzluk gibi menfiliklerle savaşıma, halkın malını muhafaza, anne babaya saygı gösterme gibi mevzularda dinin gücünden istifade edilmesi gayretleri ortaya çıkmıştır (Ömürdakov, 1990, s. 2). Ruslar tarafından Kırgız toplumuna her ne kadar İslâm'ın birçok kuralı unutturulmaya çalışılsa da, İslâm dininin bir takım kuralları Kırgızların kültüründe yaşamını sürdürebilmiştir (Kıpçak, 1992, s. 1). Günümüz Kırgızistan'ında İslâm'ın lehine yönelik birçok değişiklikler olsa da, Sovyetler Birliği döneminin ruhunu yansıtan, dine mesafeli ve soğuk duruş, bazı kesimlerde hala varlığını devam ettirmektedir (Erdem, 2005, s. 143).

Kırgız Toplumunda Bağımsızlık Sonrası Süreçte Dinî Hayat

Kırgız toplumu bağımsızlık elde ettikten sonra, on yıllarca ayrı kaldıkları ve kendilerine unutturulan İslâm diniyle tekrar ünsiyet peyda etmeye başlar. Kırgızistan, bağımsız bir ülke haline gelince kendi dilini, dinini, gelenek ve göreneklerini serbestçe yaşama fırsatını yakalar. Ancak bu durum Kırgız Toplumunun Komünizmden tamamen uzaklaştığı anlamına da gelmemektedir. Bu arada dini konulara ilgi duyup alaka

kurmaya çalışan kişiler, dinin bir parçasıymış gibi kabul gören baksılık⁷, falcılık ve gelenek-görenekler gibi pratiklere karşı ilgi göstermeye başlarlar. Misyonerlik hareketleri Müslüman Kırgızların dinden uzak oluşları ve siyasi otorite zayıflığından faydalanarak Kırgızistan'da faaliyet ve çabalarını artırmaya başlarlar.

Bağımsızlık sonrasında, ilk çıkarılan kanunlar içinde yer alan ve 16 Aralık 1991'de uygulamaya giren, "*İnanç Özgürlüğü ve Dinî Kurumlar*" yasasıyla beraber hem yaygın, hem de örgün din eğitiminde mühim gelişmeler olur. İlk etapta İslam dinine dair malumatlar, sınırlı da olsa, bir kısım kültür dersleri içerisinde verilmeye başlanır (Akramova, 2006, s. 49).

Misyonerler genelde dinî malumatı zayıf olan kişileri hedef kitle olarak kabul ederken, dinî malumata sahip kişilere vakit ayırmayı pek arzu etmemişlerdir. Soros Vakfı'nın 1996 senesinde Oş şehrinde tertip ettiği bir kompozisyon müsabakasına katılmak isteyen bir Kırgız delikanlının, tetkikat neticesinde İslam'a dair malumat sahibi olduğu tespit edilmesi sebebiyle, müsabakaya girmeden elenir (Erşahin, 1998, s. 102). Kırgızistan'da faaliyet gösteren Hıristiyan misyonerlerin adedi, ülkeye İslam'ı yaymaya gelen Müslümanlardan takriben üç kat daha çoktur. Kırgızistan'da yaşayan hâlihazırdaki Hıristiyanların oranını, nüfusun yedide birini teşkil ettiği nazarı itibara alındığında, ülkede çalışan misyonerlerin nispetinin, İslâm dinini neşredenlere nispetle çok daha fazla olduğu anlaşılır (Pay, 2008, s. 239).

Kırgızistan'ın ilk lideri Akaev'in katkısıyla "*Dinî İnanç Hürriyeti ve Dinî yapılar*"⁸ yasası çıkarılır. Bu yasanın bir maddesinde, "devletin dinden ayrıldığı ve bu sebeple devlet, herhangi bir dini, resmî din olarak kabul edemeyeceği" belirtilerek Laiklik sistemine atıfta bulunulur.⁹

Kırgızistan'daki bütün dinlerin ibadethane, dernek, vakıf, okul ve eğitim merkezleri şeklinde müesseseleri mevcuttur. "*Müftiyat*" olarak isimlendirilen, Kırgızistan Müslümanları Dinî İdaresi kurumu, istiklallerinin ilk senelerinde kurulmuş ve hâlen çalışmalarına devam etmektedir. Kırgızistan'da, Müslümanlar için kurulan her bir üniversite, okul, enstitü, ibadethane ve medresenin bir şekilde *Müftiyat* ile bir bağlantısı bulunur. *Müftiyat* kurumu kendini, yukarıda zikredilen kurumların üstünde görmekte ve gerektiğinde müdahale hakkının olduğunu kabul etmektedir (Kozukulov, 2005, s. 183).

80'li senelerde Sovyetler Birliği'nde, "*yeniden yapılanmanın*" başlamasıyla beraber, Orta Asya ülkelerinde dinî hayat hareketlenmeye ve yeniden yapılanmaya başlar, dinle alâkalı hususlarda ciddi tatbikatlar oluşur. Hürriyet öncesi, diğer Orta Asya Devletlerinde olduğu gibi Kırgızistan Dinî İşleri de merkezi Taşkent'te olan Orta Asya Müslümanlarının Dinî İdaresine iltisaklı idi. Kırgızların istiklallerine kavuşma sonrası, 17

⁷ **Baksı:** Bu kelime "bak" sözcüğünden türemiştir. Günümüzde daha çok Budistler için kullanılan bu kelime "geleceği gören, gelecekte meydana geleceklere önceden bilen, kehanet sahibi, medyum" manalarına gelirken "şair, ozan, hikmet ehli ve anlatıcı" manalarına gelmekteydi. İslam öncesi dönemdeki Türklerde fal ve büyü konusunda uzman olan kişiler (baksılar) oldukça meşhurdur. Baksılar, o devrin "hekimleri, şifa dağıtıcıları" gibiydi. Birçok özelliğe sahip olan baksıların bu yetenekleri içerisinde "saz, davul, kopuz gibi müzik aletleri kullanma", "hikâye ve masal anlatıcılığı" vazifelerini yerine getirirlerdi (Kafakalem, 2021).

⁸ Kırgız Cumhuriyeti'nin Dinî İnanç Hürriyeti ve Dinî Yapılar Yasası, 16 Aralık 1991. No 656-XII

⁹ Bkz: Kırgız Cumhuriyeti'nin Dinî İnanç Hürriyeti ve Dinî Yapılar Yasası, 16 Aralık 1991. No 656-XII

Eylül 1993 yılında, *Müftüyat* ve Kırgızistan Müslümanları Dinî İdaresi, Taşkent'ten bağımsız olarak tesis edilir (Kozukulov, 2010, s. 130).

Din İşleri Devlet Komisyonu'nun 1996 senesinde oluşturulmasıyla, devlet-din ilişkilerinde yeni kanuni değişikliklere gidilir ve devletin din tedrisatına yönelik siyaseti yeni bir şekil kazanır. Bununla beraber din eğitime dair birçok problemler de oluşmaya başlar. Kanuni olarak birçok problem çözüme kavuşmuş olsa da bugün hâlâ dinî eğitim-öğretimde, imamların yetişmesinde, medreselerde, camilerde çözülmesi ve netliğe kavuşturulması gereken birçok konu mevcuttur.

Bağımsızlık sonrası, Kırgızların dindarlaşma seviyesinde artış olmakla beraber, radikal İslami yapıların ve Hristiyan misyonerlerin Kırgızistan'da çalışmalarını arttığı ve yandaş topladıkları dikkati çekiyor. Bu yapıların, bölge halkı tarafından kabul görmesinin birçok toplumsal sebepleri bulunuyor. Bunlar arasında; işsizlik oranında artış, genel yoksulluk, sosyal güvenceye sahip olamama, devlet işlerindeki yolsuzluk ve kötüye kullanmalar sayılabilir. Sovyetler Birliğinin parçalanmasıyla beraber, toplumun ahlâki yapısında boşluk ve problemlerin meydana gelmesi, kimlik anlayışındaki karmaşa, sosyal yapıdaki problemlere, ancak dinin çözüm üretebileceği düşüncesi, Kırgızistan'da dinin popülaritesinin artmasına sebep olur. Sovyet sisteminin nihayete ermesiyle Kırgızistan'a dinle alakalı materyallerin gelmesi, internet, radyo ve televizyonlar kanalıyla dinî muhteviyatlı programlara ulaşılabilir olması, okullarda dinle alakalı hususlarda dersler icra edilmesi, İslam'a olan alâkayı ziyadeleştiren maddeler arasında sayılabilir (Heyat, 2004, s. 281).

Kırgızistan'a Almanya, ABD ve Güney Kore olmak üzere pek çok ülkeden Baptistler, Katolikler, Protestanlar, Evanjelistler, Yehova Şahitleri, Mooncular, İsa Mesih Kilisesi, Malakanlar, vb. Hristiyanlığın muhtelif mezheplerine mensup misyonerler gelmektedir. Bunlara ilaveten, Maharişiler, Budistler, Hindular, Krişnacılar, Ateşperestler, Satanistler, Bahaîler vb. diğer din, mezhep ya da akidelere mensup çok fazla fert geliyor. Bununla beraber İslam'ı öğretmek için gelen Vahhabîler, İsmailîler, Ekremîler, Hizbu't-Tahrir ve başka yapılar da mevcudiyeti sürdürüyor (Erdem, 2005, s. 13). Kırgızistan'a gelen Rus Ortodoks misyonerlerin asıl hedef kitlesi, Kırgızistan'da yaşayan Rus kökenli Hristiyanlar olmuştur. Rus misyonerlerin Kırgız, Kazak ve Türkmenlere yönelik tesirleri yok denecek derecede azdır (Kutlu, 2002, s. 437).

11 Eylül 2001 olayı, her tarafta olduğu gibi Kırgızistan'da da dikkatlerin Müslümanların üzerine teksif edilmesine sebep olur. Müslümanlara ait yapılar ciddi devlet kontrolünde olmasına rağmen, Hristiyanlara ait ev kiliseleriyle, lisan öğretimi, bilgisayar kursu gibi muhtelif isimlerdeki merkezlerin resmîyetten ve resmî kontrolden uzak olduğu görülüyor (Pay, 2008, s. 249).

Sovyetlerden bu yana mevcudiyetini sürdüren Kırgızistan Müftülüğü, ilk defa 1943 yılında SSCB devrinde, Özbekistan'ın Taşkent kentinde "*Orta Asya ve Kazakistan Din İdaresi Başkanlığı*" ismiyle, merkezi bir yapı/Kadılık tarzında teşekkül ettirilir. SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle, Özbekistan'daki baş müftülükle irtibatlı devletler, bu yapıdan ayrılıp kendi müftülük sistemlerini kurarlar. Kırgızistan'ın müftülüğü de bu müftülüklerden biridir. Kırgızistan müftülük teşkilatı, asıl yapısını SSCB'den miras almış

olsa da bağımsızlık sonrası yeni şartlara kendini adapte etmesini bilmiş, (Kozukulov, 2014, s. 195) Kırgız kültürüne ve İslami anlayışa göre yeni bir yapılanmaya giderek, Müslümanların ihtiyaçlarını giderme sürecini başlatır.

Hukuki cihetten din eğitiminin temeline bakınca, din eğitim ve öğretiminin insani temel haklardan olduğu aşikârdır. Binaenaleyh, Kırgızistan Anayasası da vatandaşlarının inanç ve vicdan hürriyetlerini kabullenerek din eğitim ve öğretiminde vatandaşlarına imkânlar sunar. Kırgızistan Anayasası ve Uluslararası anlaşmalarda ülkenin kanunlaştırdığı dinî talim ve terbiyeye dair herhangi bir mâni bulunmuyor (Colaliyeva, 2018, s. 292-293). Bununla birlikte, 1991 tarihinde demokratik ve laik temellere dayanan Kırgız Cumhuriyeti'nin inşasıyla Müslümanlar, inançlarının gereğini ifa edebilecekleri, dinî değerlerini öğrenme ve öğretme hususunda büyük bir imkâna kavuşurlar.

Genç bir cumhuriyet kuran Kırgızlar, dinî tedrisata bir engel olmadığına göre ortaokullardan başlayarak, daha üst seviyelerdeki öğrencilere kadar, Kırgızların dinî ve dünyevî kültür zenginliklerini çocuklara hem nazari ve hem de tatbiki olarak öğretmeye muktedirler (Amber, 2021, s. 52-53). Kırgız toplumu, bu dinî ve dünyevî ilimlerle donanımlı olduğu takdirde emin adımlarla ilerleyebilir ve dünya konjonktüründe hak ettiği yere gelebilir.

70 sene dine düşman olan Sovyet sistemi altında kalan, ateist düşünceyle yetişen Kırgızlar dinlerini neredeyse tamamen unuturlar. Ancak Kırgızistan'da bütün engellere rağmen dinini öğrenen ve öğretenler azda olsa varlığını sürdürür. Bazı ev ve camilerde gizli tedrisat devam eder, ancak yasaklar ve göçebe hayatın getirdiği zorluklar sebebiyle düzenli bir din eğitimi gerçekleştirilemez (Polat, 2005).

Kırgızistan'ın bağımsızlığını elde ettiği ilk yıllarda, İslam ülkelerine dinî tedrisat için öğrenciler gönderilmeye başlanırken, diğer yandan, İslam ülkelerinden de, Kırgızistan'a İslam tedrisatı için resmi ya da gayri resmi yollarla öğreticiler gelmeye başlar. Kırgızistan'a sadece İslami gruplar gelmemiş, diğer din müntesipleri de gelmeye ve kendi inançlarını neşretmeye başlamışlardır (Murzarayimov & Köylü, 2019).

Kırgızistan'da Rus, Alman ve Güney Kore kökenli insanların da bulunması, Hıristiyanlığı yaymaya çalışan misyonerlerin, ülkede rahatlıkla çalışma imkânı bulmalarına vesile olur. Bununla beraber Kırgızistan, Rusya, ABD ve Çin arasında bir denge siyaseti gütmeye çalışması, demokratikleşme faaliyetlerinde mühim çalışmalar yapması ve Türk cumhuriyetleri içerisinde maddi açıdan sıkıntılı olması gibi içtimai, iktisadi, jeopolitik ve kültürel etkenler sebebiyle, bu tarz çalışmalara karşı son derece savunmasız vaziyettedir. Misyonerlik yapılarının yanındaki başka bir tehlike de İslami olan yapıların radikal tarzda yapılar olmasıdır (Erdem, 2005, s. 58). İslamlaşmanın geç tarihlerde tahakkuk etmesi, İslâm'ın adetmiş gibi yaşanması ve genelde dinî malumatların kâfi derecede olmaması, Kırgızların, dinlerini bırakıp Hıristiyanlaşmalarına (Peyrouse, 2004, s. 659) veya diğer dinleri seçmelerine sebep teşkil eder. Nitekim Oş şehrinde gerek üniversite ve gerekse de orta öğretim talebesi veya normal halktan olan hanımlara müteveccih dinî talim ve terbiye veren bir tek müessesenin bulunması, halkın misyonerlik çalışmaları karşısında ne kadar çaresiz olduğunu anlamak açısından dikkat çekicidir (Heyat, 2004, s. 283).

Birçok ülkede halkın dinî ihtiyaçlarını yerine getirecek fertler yetiştirmek için devletin kontrolünde, din eğitim-öğretim müesseseleri vardır. Lâkin Kırgızistan'ın bağımsızlığa kavuştuğu ilk on yılında ilk ve ortaöğretim düzeyinde, devlete bağlı dinî talim-terbiye veren okullar açılmamıştır (Yılmaz, 2002, s.108). 2017 yılında Kırgızistan Müftülüğüne bağlanan, İslam Üniversitesi, ilk olarak 1991 yılında Hz. Ömer medresesi ve 2008 yılında da İslam üniversitesi olarak açılmıştır. Kırgızistan'da devlete bağlı 4 İlahiyat Fakültesi, 1 İlahiyat Yüksek Okulu,1'de imam hatip lisesi mevcuttur. Oş Devlet Üniversitesinin İlahiyat Fakültesi 1993 yılında ve İmam-Hatip Lisesi de 2013 yılında hizmete girmiştir. Bu iki kurum Türkiye Diyanet Vakfı'nın himayesinde açılmış ve bütün giderleri de bu vakıf eliyle yerine getirilmektedir. 2004'te açılan Araşan İlahiyat Fakültesi de Bişkek'te Oş Devlet Üniversitesi'ne bağlı olarak çalışmakta ve Hüdayi Vakfı tarafından desteklenmektedir. Sonraki dönemde Bişkek'te İ. Arabaev ismindeki Devlet Üniversitesi'nde İlahiyat bölümü hizmete girmiştir. Aynı Üniversite devletin din komisyonu kurumuyla işbirliği protokolü çerçevesinde İlahiyat yüksekokulu açmıştır. 2012 yılında Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi bünyesinde de İlahiyat Fakültesi açılmıştır (Kozukulov, 2020, s. 190-191). Ayrıca 102 medrese ve 9 Yüksek İslam Enstitüsü mevcuttur. Bunlardan 78'i faal vaziyettedir. Günümüzde takriben 8.000'e öğrenci bu müesseselerde eğitime devam etmektedir (Azatlık radiyo, 2019).

Kırgızistan'da Misyonerler ve Misyonerlik kuruluşları görüşlerini yaymak için aktif çalışma sergilemektedirler. Bunlar taraftar toplamak için hile yoluna gitmekte, rüşvet vermekte, seminerler tertip etmektedirler. Bu seminerlerde, Kırgız halkını kendi taraflarına çekmek için her türlü çalışmayı ortaya koymaktadırlar. Bişkek'te bulunan başka bir misyonerlik kuruluşu ise ülke dışında evlilik imkânı sunarak Kırgız kızlarının maddi sıkıntılarından faydalanarak istismarda bulunmaktadırlar (Yarkov, 2002, s. 85).

Kırgızistan'da dinî yapıların oluşmasında bir kısım faktörler ön plana geçmektedir. Bunlar arasında dinî i cemaatler, mühim bir mevkie sahiptir. Bu yapılardan bir takımı kendilerinin açtığı ve yardımcı olduğu eğitim mekânlarında çalışmalarını yürütürken, bir bölümü ise camilerde faaliyetlerini yürütüyorlar. Kırgız Devlet Din Komisyonu'nun malumatlarına göre, Kırgızistan'da, takriben 30 civarında din ve dinî akım, 2864 dinî organizasyon faaliyette bulunuyor. Bunlardan 2393'ü resmi kayıt altındadır. Kırgızistan'da faal olan İslami cemaatler arasında Nurcular, Tebliğ cemaati, Süleymancılar, Adep Başatı Fondu, İsmailiye, Ahmediye (Kadıyanilik) cemaatleri sayılabilir (Şarşekov, 2017, s. 229). Bunlar içinden Pakistan tandanslı tebliğ cemaati Ülkenin en müessir ve yaygın dinî grubu olarak çalışmalara devam ediyor. Bu cemaat başka birçok dinî yapı gibi dış mahreçli olmakla beraber, ülkedeki müntesipleri yönüyle tamamen mahalli bir hüviyete bürünmektedir. Bunlar mahalli dinî anlayışa mutabık olarak Hanefi-Sünni anlayışı takip etmekte, Kırgız halkıyla kolay bir şekilde ünsiyet kurmakta ve ülkenin her noktasında faaliyet yürütebilmektedirler (Cebeci , 2016, s. 115).

Kırgız Gençlerinin Dine Karşı Tutum

Bu çalışmanın amacı, Kırgız gençlerinin dine karşı tutumlarının belirlenmesidir. Bunun için hazırlanan veri seti, örnekleme yöntemi ile 2008 yılında Bişkek'teki Kırgız gençlerine uygulanmıştır. Ankette 20 soru sorulmuştur. Ankete 16-35 yaş arası 400 kişi katılmıştır. Bu çalışmada bire bir görüşmeler, 20-30 dakika sürmüştür. Sonuçları SPSS programı

kullanılarak analiz edilmiştir. Anket yöntemiyle elde edilen veriler, yüzde yöntemiyle değerlendirilmektedir.

Toplum içinde bir yaratıcıya inananların olduğu gibi, inanmayanların bulunması yadırganamaz bir durumdur. Kırgız gençleri de elbette inanç yönünden bazı tutumlara sahiptirler. Aşağıda bu tutum ve inançlara dair netice ve değerlendirmeler yer almaktadır.

"Neye inanıyorsun?" sorusuna yanıt verenlerin %98'i Allaha inandığını söylerken,%2'lik bir kesimde cevap vermemiştir. "Doğa üstü güçlere inanıyor musun?" sorusuna katılımcıların %26'sı "evet", %60'ı "hayır" cevabını vermiş ve %14'lük bir kesimde cevap vermemiştir. Katılımcılara, "Astrolojiye inanır mısın?" sorusu yöneltince %22'si "inanıyorum",%70 "inanmıyorum" %8'lik bir kesimde cevap vermemiştir. Bu konuya dair durum, tablo 1'de açıklanmaktadır.

		(%)		
		Evet	Hayır	Cevap yok
1	Allah'a inanıyorum	98	0	2
2	Doğa üstü güçlere inanıyorum	26	60	14
3	Astrolojiye inanıyorum	22	70	8

Tablo 1: Katılımcıların inanç durumu

Gençlerin dinî vazifelerini yerine getirme durumları ile ilgili sorulan soruya şu cevaplar verilmiştir. İnananların %41'i düzenli olarak Kur'an-ı Kerim tilaveti, dua, hac ve oruç gibi dinî ibadetleri yerine getirmektedir. Katılımcıların %42,6'sı düzenli olarak yapamasa da ibadetleri yerine getirdiğini; %6'sı, Müslüman olduğunu, ancak ibadetleri yapmadığını beyan etmiş ve %11,1'i bu soruya cevap vermemiştir. Bu konuya dair durum, tablo 2'de açıklanmaktadır.

No	Bilgi	(%)
1	Dinî vazifelerimi daima yaparım	40.7
2	Dinî vazifelerimi bazen aksatsam da yapmaya çalışıyorum	42.6
3	Dinî vazifeleri yapmıyorum	5.6
4	Cevap veremem	11.1

Tablo 2: Dinî vazifeleri yerine getirme oranı

Gençlerin "ibadetler sırasında camiye gidişiniz hangi sıklıkla olmaktadır" sorusuna ankete katılanların %48'i "haftada bir", %8'i "ayda bir", %4'ü "altı ayda bir", %6'sı "yılda bir kez" camiye gittiğini, %34'ü ise "hiç" camiye gitmediğinin ifade ediyor. Her şeyden önce gençlerin İslam'a karşı olumlu bir tutum içinde olmaları, yoldan sapmamaları ve İslam'ın topluma, inanca, nezakete ve Kırgızların günlük yaşantısındaki davranışlarına olan etkisini kabul etmeleri dikkat çekiyor. Bu konuya dair durum, tablo 3'te açıklanmaktadır.

Dinî İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü-Bugünü ve Kırgız Gençlerinin, İnançlara Karşı Olan Tutumları

No	Bilgi	(%)
1	Haftada bir defa giderim	48
2	Ayda bir defa giderim	8
3	Altı ayda bir defa giderim	4
4	Yılda bir defa giderim	6
5	Gitmiyorum	34

Tablo 3: Camiye gitme sıklığı

Dine inanmaya tesir eden sebeplere bakıldığında, ankete katılanların %47,6'sı aile terbiyesine dayalı olarak inanmaktadır. Gençlerin %19'u çevresindeki insanların katkısıyla inandıklarını beyan etmektedir. Yine %19'luk bir dilimde manevi boşluğu doldurma arzusuyla inandıklarına işaret etmişlerdir. %9,5'i dinî kaynakların etkisiyle inandığını, %4,8'i ise maddi sıkıntı içinde olduklarından inanmaya mecbur olduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuya dair durum, tablo 4'te açıklanmaktadır.

No	Bilgi	(%)
1	Aile terbiyesi	47,6
2	Çevredeki insanların etkisi	19,0
3	Manevi boşluğu doldurma arzusu	19,0
4	Dini kaynakların etkisi	9,5
5	Maddi zorluklar	4,8

Tablo 4: Dine İnanmaya tesir eden sebepler

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığına göre, çocukları yetiştiren ailelerin, çocuklarla vakit geçirebilecekleri bir ortam oluşturmada hem evin içinde ve hem de evin dışında proaktif olmaları gerekmektedir. Bu ortamı oluşturma şeklide; hediyeleşme, yemeklerde beraber olup konuşmalar yapma, evde veya okulda eğitici tarzda eğlence partileri düzenleme gibi programlarla olabilir.

"Allah'a inanmanın sağladığı katkılar nelerdir" sorusuna cevap verenlerin %39,2'si, hayatın gayesini anlamaya yardım ettiğini, %27,5'i hayatlarının istikrara kavuştuğunu, %23'ü manevi zenginliğe ulaştıklarını ve sadece %9,8'ide inanç yoluyla manevi desteğe kavuştuklarını beyan etmektedirler. Bu konuya dair durum, tablo 5'te açıklanmaktadır.

No	Bilgi	(%)
1	Hayatın maksadını anlamak	39,2
2	Hayatta istikrarı sağlamak	27,5
3	Manevi zenginlik kazanmak	23,5
4	Manevi destek almak	9,8

Tablo 5: Allah'a inanmanın sağladığı katkılar

Katılımcılara "Diğer dinler hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna %12,2'sinin diğer dinlerden hoşlandığını, %28,6'sının saygı duyduğunu, %10,2'sinin kayıtsız kaldığını, %30,6'sının onaylamadığını, %18,4'ünün olumsuz tepki verdiğini görülmüyor. Ankete

katılanların %30,6'sının diğer dinleri sevmemesinin sebepleri arasında, Kırgızistan'da birçok farklı dinin olması ve bu dinleri tanımayan olmaları yatabilir. Bu durum tablo 6'da gösterilmektedir.

No		(%)
1	Hoşuma gider ve onaylarım	12,2
2	Saygıyla karşılarım	28,6
3	Fark etmez	10,2
4	Onaylamıyorum	30,6
5	Nefretle muamelede bulunurum	18,4

Tablo 6: Diğer dinlere karşı tutumlar

Ankete katılanların yaklaşık %45,7'si dinle alakalı yasaları bilmezken, %37'sinin yasalardan haberi bulunmaktadır. Ankete katılanların %17,4'ü ise bu soruya cevap vermemiştir. Çünkü bunlar bu tür yasalardan habersizdirler. Bu konuya dair durum tablo 7 de açıklanmaktadır.

		(%)
1	Evet biliyorum	37,0
2	Hayır bilmiyorum	45,7
3	Cevap yok	17,4

Tablo 7: Katılımcıların Kırgızistan'daki dinî mevzuat bilgisi

Katılımcıların %60,9'u dinî bilgi kaynağı olarak dinî kitapları göstermektedir. Bu nedenle, dinî kitapların içeriği üzerinde devlet kontrolünün güçlendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, ankete katılanların %8,7'si dinî bilgileri, dinî broşürlerden almaktadırlar. Ankete katılanlar içinde, dinini radyodan öğrenen bulunmamaktadır. Katılımcıların yalnızca %2,2'si dinî bilgileri televizyondan aldığını beyan etmektedir. Gençler bizim geleceğimiz olduğu için onlara doğrudan bilgi vermek ilerlememize yardımcı olacaktır. Okullar, gerçek bilgileri içeren dersler ve müfredat geliştirebilirler ülke için hayırlı bir iş yapmış olurlar. Bu konuya dair durum, tablo 8'de açıklanmaktadır.

No	Bilgi	(%)
1	Gazete, Dergi	4,3
2	Televizyon	2,2
3	Radyo	0,0
4	Dinî kitaplar	60,9
5	Dinî broşürler	8,7
6	Başka	23,9

Tablo 8: Ankete katılanlar için ana dinî bilgi kaynakları

Ankete katılanların "Bilgi aldığınız kaynaklar sizi ne kadar etkiliyor?" sorusuna, %36,2'si "çok fazla", %19,1'i "fazla", %29,8'i "normal", %2,1'i "az etkiledi", %12,8'i ise "din

Dinî İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü-Bugünü ve Kırgız Gençlerinin, İnançlara Karşı Olan Tutumları

hakkında bilgi sahibi değilim" diyerek cevap vermiştir. Bu konuya dair durum, tablo 9'da açıklanmaktadır

No	(%)
1 Çok fazla etkiledi	36,20
2 Fazla etkiledi	19,10
3 Normal	29,80
4 Az etkiledi	2,10
5 Cevaplayamam	12,80

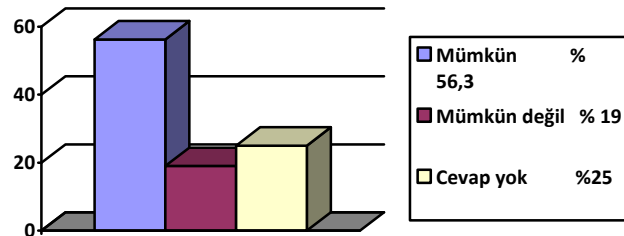
Tablo 9: Dinî bilgilerin alındığı kaynakların etkileme oranı

En çok merak edilen konulardan biri de gençlerin evlenme esnasında, nikâh kıyma yöntemlerine dair verdikleri yanıtlar olmuştur. "Hangi yolla evleniyorsunuz" sorusuna %4,3'ü "sadece resmi yolla", %23,4'ü "önce nikâh, sonraki süreçte resmi muameleye tabi kılma yoluyla", %66'sı, " dinî nikâhın ve resmi muamelenin beraberce yaptırılması yoluyla", %02,1'i ise "sadece dinî nikâh yoluyla" evlendiklerini beyan etmişlerdir. Gençlerin %4,3'ü ise, bu nikâh konusunu hiç düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Bu konuya dair durum, tablo 10'da açıklanmaktadır.

No	(%)
1 Sadece resmi nikâh aracılığıyla evlilik	4,3
2 Dinî nikâh yoluyla evlilik (sonrasında resmileştirilen nikâh)	23,4
3 Resmi muamele ve dinî nikâhın beraberce yapılmasıyla olan evlilikler	66,
4 Sadece dinî nikâh	2,1
5 Cevaplayamam	04,3

Tablo 10: Gençlerin evlilik esnasındaki nikâh kıydırma yöntemleri

Katılımcıların "Gelecekte din temelinde çatışmaların olması mümkün mü" sorusuna %56,3'ü "evet mümkün" cevabını verirken, %19'u da "hayır, mümkün değildir" cevabını vermiştir. %25'i ise bu soruyu cevaplamamıştır. Bu konuya dair durum, şekil 1'de açıklanmaktadır

Şekil 1: Din temelli çatışmaların olabilirlik oranları

Katılımcılara "Sizce gençler neden radikal gruplara giriyor?" tarzındaki açık uçlu soruya, "dinin, tam anlamıyla bilinmediğinden ve maddi sıkıntılar yaşarken, tutunacak herhangi bir dala yapışma istediğinden kaynaklanmaktadır" diye cevap vermişlerdir.

Sonuç

Toplumun sosyal sistemine ve zihniyetine tesir eden en önemli unsurlardan birisi de dindir. Kırgız Toplumunu da bu dinin etkisinden her zaman, bazen düşük bazen de yüksek derecede etkilenmiştir. Kırgız medeniyetini ve sosyal yaşantısını şekillendiren, mühim faktörlerden birisi olan bu din, İslam dinidir. Tarihi süreçte, genelde Müslüman Orta Asya halkları, özelde Kırgız toplumu, muhtelif yönetimlerin hükümlerinde, İslami talim-terbiye çalışmalarını sürdürmüştür. Çarlık Döneminde bazı sıkıntılar yaşamış ve komünist bir rejime sahip Sovyetlerde de din *afyon* kabul edilerek horlanmış ve diğer din mensuplarıyla beraber Müslümanlar da ciddi baskılar altına alınmıştır. 31 Ağustos 1991 senesinde, demokratik ve laik temellere dayalı, Kırgız Cumhuriyeti'nin inşasıyla Müslümanlar, inançlarının gereğini yerine getirebilme ve dinle ilgili mevzularda eğitim-öğretim görebilme fırsatını belli bir oranda elde etmişlerdir.

Kırgızlar, *Maturidi-Hanefi* çizgisinde hayat süren Müslüman bir topluluktur. Dinsiz ve inançsız bir hayatın sürdürülebilirliği mümkün olmadığından, gençlerin de içinde olduğu Kırgız toplumuna geleneksel ve ata-babalardan miras kalan dinin öğretilmesi, dinî kargaşaların engellenmesine ve toplumsal huzurun sağlanmasına ciddi katkı sağlayacaktır.

Kırgızistan'da İslam dinine olan inancın gelişmesi, doğru dinin öğrenilmesi ve öğretilmesi için yapılabilecek maddeler:

- *Kırgızistan Dinî İdaresi*'nin yapısı gözden geçirilmeli, uzmanların yardımıyla din hizmetinde bulunanlara yönelik kanunlar çıkarılmalıdır. *Din idaresi* alt seviyedeki yapıları kontrol etmeli ve kendi de kontrol edilebilir şeffaflıkla olmalıdır. Parasal konularda devlet kontrolü artırılmalıdır.
- Din adamlarının yetiştirilmesi ve bilgi düzeylerinin yükseltilmesi için açılmış birçok eğitim kurumu bulunmaktadır. Bu kurumların Kırgızistan'ın dinî sahadaki ihtiyaçlarını karşılayıp-karşılayamadığı, müfredatlarının dinî ve bilimsel açıdan uygun olup olmadığı, bu kurumların talep ve ihtiyaçlarının neler olduğu gibi soru ve taleplere cevap verebilecek sahasında uzman kişilerden müteşekkil devlet tarafından da kabul gören bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Bu yapı belli periyotlarla toplantılar yapar, problemleri masaya yatırır ve bu yolla din eğitimine dair kalite ve yeknesaklık sağlanmasına yardımcı olabilir.
- İmam, müezzin ve dinî hizmetlerde çalışacak kişiler hizmete alınırken dinî konulardaki yeterlilik ve güvenlik açısından değerlendirilmeli, devletin ve müftülüğün oluşturduğu bir heyet kanalıyla kabul edilmelidir. Bu yolla donanımlı ve güvenli din adamlarının halkın hizmetine sunulması sağlanabilir.

(Bazen radikal unsurlarla iltisaklı veya dinî konulara vakıf olmayıp farklı mülahazalarla dinî hizmete giren din adamlarının işe girişi engellenmiş olur)

- Devlet, bilim ve eğitim sahasında evrensel kıstaslar tatbik safhasına koyulurken halkın milli ve manevi değerlerini ihmal etmemelidir. Eğer bu ihtiyaçlar karşılanmaz veya ehil olmayanlar tarafından yapılırsa, dinî ve siyasi kargaşaların oluşmasına kapı aralanmış olur.
- Müfredat sebebiyle, ahlak ve din derslerinin olmadığı okullara ahlak ve din derslerinin koyulması ve bu derslerin verildiği okullarda da kaynakların zenginleştirilmesi ile Kırgız gençliğinin dinî sahada aydınlatılması sağlanabilir.
- Camilerde görev icra edecek din görevlilerinin İslam'ın ana mevzularını bilseler bile, sosyoloji, pedagoji, psikoloji, felsefe gibi cemaati ve çevresini alakadar eden konulara dair malumat sahibi olmaları için eğitime tabi tutulup resmi belge almaları sağlanabilir.
- Din görevlilerinin Türkiye'de olduğu gibi devlet memuru olmaları, aylık ve emeklilik gibi sosyal haklarına devletten almaları uygun olacaktır. Aksi takdirde din adamları zekât, sadaka ve diğer yardımlarla muhtaç edilerek itibarsız hale düşerler.
- Geleneksel Kırgız inancıyla paralellik arz eden sivil toplum örgütleri devlet tarafından tespit edilip, devlet-sivil toplum örgütleri beraber çalışarak, genç neslin yetişmesinde ve dinî ihtiyaçlarının yerine getirilmesinde ortak hareket edebilirler. Ancak devletin güvenliğine ve toplumun sosyal dokusunu bozacak zararlı yapılarında tespit edilip hukuki yollarla mücadele edilmesi sağlanabilir.
- Kitap, dergi ve internet gibi dinî kaynakların alınabileceği mecraların, insan hak ve hürriyetleri kapsamında, özgürlük ve güvenlik dengesini de gözeterek devlet tarafından teftiş edilip zararlı olanların izalesine, faydalı olanların içeriklerinin zenginleştirilmesine katkı sağlanmalıdır.
- Camilerin yapımında bölgenin fiziki ve kültürel durumu da göz önüne alınarak mimari açıdan belli başlı kıstaslar oluşturulmalı ve camiler ona göre yapılmalıdır. Camiyi inşa ettiren şahıs veya kurumlar kendi istedikleri şahısları camiye vazifelendirmek istediklerinde ise şartları uygun olanların vazifelendirilmesi; olmayanların ise yetkililerce izin verilmemesi gerekir.

Kaynakça / References

- Akiner, S. (1986). *Islamic peoples of the Soviet Union*. Londra: Second edition.
- Akramova, D. (2006). *Kırgızistan'da orto mekteplerdeki "adeb sabagi' dersinde din eğitimi ile ilgili amaçların gerçekleşme düzeyi örneği (Doktora Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amber, S. (2021). Kırgızistan'da Boşanma Sebepleri ve Kırgız Halkına Sosyal Tesirleri" . *Yeni Fikir Dergisi*(13), 40-55.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yenifikirjournal/issue/67111/1003651> adresinden alındı
- Atkinson, T. (1858). *Oriental and Western Siberia*. New York: Harper&Brothers, Publishers.
- Azatlık radiyo. (2019) *Diniy bilim berüügö mamlekettin maselesi*. Azatlık radiyo. 11 Mart 2019.
https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_politics_opininon/29806387.html.adresin den alınmıştır
- Babanskiy, Y. (1988). *Pedagogika*. Moskova: Moskova Prosveşeniye.
- Basin, B. (1965). O Russko-Kazahskih diplomatiçeskih otnoşeniyah". *Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlimler Akademisi Mecmuası, Toplumbilim Serileri*, 45.
- Baydildeyev, C. (2013). *Kırgızstandağı Sayasiy Kuuguntuktoolor (1937-1938)*. Bişkek: Maxprint.
- Cebeci , S. (2016). Kırgızistan'da Dini Durum ve Sovyet Sonrası Dini Gelişmeyi Besleyen Etkenler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 103-117.
- Cevizci, A. (2005). Ateizm. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 163
- Cihan, C. (2015). XIX. ve XX. Yüzyılda Bazı Seyyahların Kırgızların Dinî Hayatlarına Dair Gözlem ve Değerlendirmeleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 219-238.
- Colaliyeva, C. (2018). Din Öğretimi Temelleri: Kırgızistan Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(7), 279-295. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/43001/520555> adresinden alındı
- Elide, M. (1999). *Şamanizm*. (İ. Birkan, Çev.) Ankara: İmge yay.
- Erdem, M. (2005). *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*. Ankara: Türkiye Kamu Sen Yayınları.
- Erşahin, S. (1998). Türkistan'da Misyonerlik Faaliyetleri (KırgızistanÖrneği). *Diyanet İlmî Dergi*, 34(3), 95–114.
- Erşahin, S. (1999). Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, (1), 393-438.
- Gökalp, Z. (2007). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: I.Kitap.

Gunn, T. (2003). Shaping an Islamic Identity: Religion, Islamism, and the State in Central Asia. *Sociology of Religion*, 389-410.

Hans, B. (1984). *İslamiyet Sorununun Sovyetlerin İç ve Dış Politikasındaki Yeri*. (Y. Kurat, Çev.) Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya – Afrika Araştırmaları Grubu Yayınları, No:7.

Hayit, B. (2000). *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Heyat, F. (2004). "Re-Islamisation in Kyrgyzstan: Gender, New Poverty and the Moral Dimension", *Central Asian Survey* (Cilt 3). doi:DOI: 10.1080/0263493042000321371

Jusubaliev, A. (2007). *Kırgızların İslamiyeti Kabulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kafakalem. (2021). *Baksı Nedir?* kafakalem.com

<https://www.kafakalem.com/baksi-nedir-baksinin-gorevleri-nelerdi/10311/> adresinden alındı

Kafkasyalı, M. (2012). Tanrısız Bir Düzen Kurgusu: Uluslararası İlişkiler ve Orta Asya'ya Yansıması, *OrtaAsya'da İslam* (Cilt 1). Ankara.

Karpinskiy, B. (1947). *SSSR'din Koomduk Jana Memlekettik Tüzülüşü*. (C. Abayev, & C. Karmışev, Çev.) Frunze.

Kıpçak, J. (1992, 03 05). Ruhîy Döölöttör Kömüskö Kalbasa. *Alam Gazetesi*, s. 1.

Konnikova, R. (1983). *Elge bilim berüü. Kırgız Sovyet Entsiklopediyası*. Frunze: Kırgız Sovyet Entsiklopediyasının Başkı Redaksiyası.

Kozukulov, T. (2005). Tarihi Süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi. *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*(24),167-182.

Kozukulov, T. (2010). Günümüz Kırgızlarda Din Anlayışı ve Fenomenleri. *Uluslararası Türk Dünyası Din Anlayışları Sempozyumu*, (s. 130).

Kozukulov, T. (2014). Kırgızistan'da Dini Kurumsallaşma ve Toplum. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniver-sitesi Sosyal Bilimler ve Enstitüsü Dergisi*, 177-209.

Kozukulov, T. (2020). Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Kırgız Toplumunda Din Ve Dini Kurumlar Üzerine Bir Analiz. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 173-206.

Kutlu, S. (2002). *Sovyet sonrası dönemde Türkistan'da Misyojoloji ve İnkültürasyon (Kırgızistan örneği, Dinler Tarihi Araştırmaları – III Hıristiyanlı Dünü Bugünü ve Geleceği* ,. Ankara.

Landgell, H. (1885). *Russian Central Asia* (Cilt 1). London: Sampson Low, Marston, Searle and Rivington.

- Levi, S., & Sela, R. (2010). *Islamic Central Asia: An Anthology of Historical Sources*. Bloomington: Indiana University Press.
- Murzarayimov, B., & Köylü, M. (2019). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da yaygın din eğitimi faaliyetleri ve camiler. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 193-211.
- Musahan, A. (2015). Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası. *İLTED*(44), 227-246.
- Osmanov, Ö., & Asankanov, A. (2001). *Kırgızistan Tarihi*. Bişkek: MEB Yayınları.
- Ömüralıulu, Ç. (1994). *Tenirçilik*. Bişkek: Kron Yayınları.
- Ömürdakov, K. (1990, 12 08). Til, Dil, Din. *Savettik Kırgızistan Gazetesi*, s. 2.
- Pay, S. (2008). Kırgızistan: Dinlerin Müsabaka Alanı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 233-252.
- Peyrouse, S. (2004). *Christianity and Nationality in Soviet and Post-Soviet Central Asia Mutual Intrusions and Instrumentalizations* (Cilt 32), Nationalities Papers, 651-674. doi:10.1080/0090599042000246433
- Polat, K. (2005). *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Radlof, W. (1976). *Sibirya'dan (Seçmeler)*. (A. Temir, Çev.) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saginbekov, B. (2007). *Kırgızistan'da Ürkün Olayı ve Kırgız Şiirindeki Akisleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı/Türk Dünyası Edebiyatları Bilim Dalı.
- Schuyler, E. (1877). *Turkistan* (Cilt 2). New York: Scribner.
- Şarşekov, C. (2017). Kırgızistan Örneğinde Post-Sovyet Orta Asya'da Dini Kimlik Sorunu. *Türk Dünyası Araştırmaları TDA*, 116, 215-234.
- Taşagül, A., Çelik, B., Kemaloğlu, İ., A., Alpargu, M., & Kanlıdere, A. (2013). Bolşevik Yönetiminin İlk Dönemi:1917-1928. A. Taşagül, & A. Kanlıdere (Dü.) içinde, *Orta Asya Türk Tarihi* (s. 202). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Tümer, G. (2022, 02, 17). *Ayalar Kültü*. (T. İ. Merkezi, Prodüktör) TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/atalar-kultu> adresinden alındı
- Türkoğlu, İ. (2022, 02 14). *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi*. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kirgizlar> adresinden alındı
- Wood, C. (1872). *A Journey to the Source of The River Oxus*. London: John Murray.

Yarkov, A.(2002). *Oçerk İstorii Religiy v Kırgızstane*, Bişkek: Sentr Obce

Yılmaz, H. (2002). Çağdaş Dünyada Din Öğretimi ve Kırgızistan'la Karşılaştırılması. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 91-119.

Yusubov, E. (2016). *Kırgızistan'da Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yüce, M., & Dosbayeva, B. (2007). Kırgız Türklerinde Evlenme Geleneği,. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-24.

Ziyayev, H. (2000). *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, ç. (A. Çelikbay, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.